SPOREN VAN HERINNERING

PEDAGOGIE EN GESCHIEDENISOVERDRACHT

nr.27
Maart
2018

BELGIQUE - BELGIË
PP
BRUSSEL X
1/9464

EEN UITGAVE VAN
VZW AUSCHWITZ IN GEDACHTENIS

| DRIEMAANDELIJKS NR 27 | JANUARI - FEBRUARI - MAART 2018
| AFGIFTEKANTOOR: BRUSSEL X | ERKENNINGSNUMMER P 602292

INHOUDSOPGAVE

INLEIDING
pag. 2

ACTUALITEIT
Een leven over grenzen heen
pag. 3

AUSCHWITZ
***Bunker* I, het grenzeloze memoriaal te Birkenau**
pag. 5

UITGEDIEPT
Over grenzen die bewegen doorheen de tijd: Neutraal Moresnet
pag. 7

WIST JE DAT...
...het transitgetto Izbica (Polen) grenzeloos was?
pag. 10

VRAAGSTUK
Grenzen in de Westelijke Balkan tijdens de Eerste Wereldoorlog
pag. 12
+ pedagogische fiche pag. 14

KLASREFLECTIE
De etnische minderheden binnen de Tweede Poolse Republiek
pag. 15

VARIA
pag. 17

Verantwoordelijke uitgever
Henri Goldberg
vzw Auschwitz in Gedachtenis
Wolstraat 17/Bus 50 - 1000 Brussel

© Alle rechten voorbehouden

ACTUALITEIT

Over grenzen heen

Interview: Vincent Van Hessen is een wereldburger. Hij vertelt ons wat grenzen in zijn leven betekenen.

Geachte lezer,

Het jaar 2018 staat wereldwijd in het thema van de honderdjarige herdenking van het einde van de Eerste Wereldoorlog. Ook de vzw *Auschwitz in Gedachtenis* acht het hoognodig hier niet te ontbreken, doch met haar specificiteit centraal geplaatst. We wijzen op het feit dat wanneer we heden, een eeuw na de gebeurtenis, terugblikken op die welbepaalde feitelijkheid, dat we ons dan moeten bewust zijn van de evolutie die heeft plaatsgevonden en die onmiddellijk gelinkt kan worden aan de algemene en ingrijpende veranderingen in de wereldgeschiedenis. Zonder hierbij te vervallen in het anachronisme, kunnen we vandaag stellen dat welbepaalde zaken zich consecutief hebben voorgedaan waarvan historisch onderzoek ons heden leert immer waakzaam te zijn en te blijven voor de toekomst.

Om een meerwaarde te betekenen in het jaar van de herdenking, stelt de vzw *Auschwitz in Gedachtenis* het jaarthema 'over grenzen heen' voor. Vier nummers zullen dit thema vervolledigen.
Nummer 27: grenzeloos
Nummer 28: verboden grenzen
Nummer 29: gestolen grenzen
Nummer 30: nieuwe grenzen (speciale editie)

'Grens', een woord van over onze taalgrens heen

Laat ons onze taalgrens overstijgen en onze twee nationale talenfamilies aandoen.
In het Nederlands komt het woord 'grens' ons toe via het Hoogduitse woord *Grenze*. Volgens het Van Dalewoordenboek betekent grens: "door palen of op andere wijze aangeduide lijn die het ene stuk land van het andere scheidt."[1] Het etymologisch woordenboek Prisma geeft ons te kennen dat het woord afstamt van het Slavische *graníca* dat 'grensmark' betekent.
Het Franse woord *frontière* komt van het Latijnse *frons*, wat voorhoofd betekent. Het betekent zoveel als: « limite qui, naturellement, détermine l'étendue d'un territoire ou qui, par convention, sépare deux États » (limiet die, natuurlijkerwijs de omvang van een territorium determineert of dat, na conventie, twee Staten van elkaar scheidt).[2] Het wijst dus op een bereikte limiet.

De hele ploeg van de vzw *Auschwitz in Gedachtenis* wenst elkeen een heel boeiend en leerrijk jaarthema toe. ■

Johan Puttemans &
Frédéric Crahay
Hoofdredactie

[1] Van Dale (1999), p. 1184
[2] www.cnrtl.fr/definition/frontière

© Alle rechten voorbehouden

Een leven over grenzen heen

Interview met Vincent Van Hessen over het belang van grenzen, door mensen in het leven geroepen, en wat ze met je leven doen.

Wintermarkt in Brussel. Op een hoek van de Vismarkt staat een man te zingen en gitaar te spelen. Zelfs in de vriezende kou blijven de mensen staan om te luisteren. Een stoere politieagent met een dikke snor pinkt een traantje weg. De muzikant is Vincent Van Hessen, geboren in Nederland, en opgegroeid over een heel aantal grenzen heen. Zijn familie gaat van Nederland over Java, Indonesië en Palestina/Israël tot in Congo. Hij vertelt ons wat grenzen in zijn leven betekenen.

GB *Kan je mij in een zin vertellen hoe jij jezelf ziet?*

VVH Als een mens die een waardig leven wil leiden, het liefst in vrijheid!

GB *Welk beeld komt je voor ogen indien ik spreek over 'over grenzen heen'?*

VVH Voor mij is 'over grenzen heen' communicatie en beweging. Migrerende vogels kennen geen grenzen, bijen en olifanten evenmin. Wij hebben ooit grenzen gesteld en daar leven we als mensen strikt naar. Vanuit de ruimte is op deze planeet alleen de grens tussen zee en land zichtbaar. Helaas hebben we grenzen gesteld omdat we de mensen van de andere kant steeds als vreemden zijn blijven aanschouwen, anders, met een andere cultuur en een andere taal. Dus is het maar beter om die mensen buiten te houden, om onze eigen hoog gewaande cultuur te behouden. Dus betekent 'over grenzen heen' voor mezelf een beweging, een richting, een communicatie met de medemens. Jammer dat ik geen gesprek met migrerende vogels

© Alle rechten voorbehouden

← Tussen Brussel en Tel Aviv, van Amsterdam tot Sidney. Op reis naar culturen, op weg naar mensen, anders kijken, luisteren en leren.

© Alle rechten voorbehouden

Je kan Vincent aan het werk zien op https://www.youtube.com/user/Vincemeancookie →

kan aangaan; dat zou pas 'over grenzen heen' zijn.

GB *Hoe vertaal jij 'grenzen'?*

VVH Zelf gemaakte geografische menselijke lijnen om de andere cultuur te weerhouden. Deze geografische grenzen zijn toch zeer beweeglijk gebleken in de geschiedenis en veranderen bijna elk decennium.

GB *Welke invloed hebben grenzen op je leven gehad?*

VVH Als mens van gemengde ouders, eentje blank en eentje zwart, zag ik er mijn hele leven anders uit, als iemand van 'over' de grens. Het maakte niet uit waar ik ergens op de planeet vertoefde, ik kwam altijd ergens anders vandaan, ergens van over een grens. Toen ik volwassener werd besloot ik om zo grenzeloos mogelijk mijn leven te leiden, en dat lukt me aardig. Men moet jammer genoeg wel rekening houden met een beetje kapitaal om grenzeloos te *kunnen* leven.

GB *Heb je nood aan geografische grenzen?*

VVH Helaas nog wel. Teveel culturen achten het hoognodig om een andere cultuur te vervreemden, te veranderen of totaal te vernietigen omdat ze hun eigen cultuur zo hoog in het vaandel dragen... Daarom moeten we ons blijkbaar nog steeds fysiek beschermen met geografische grenzen om onze tradities een beetje in stand te kunnen houden.

GB *Welke zijn grenzen die je jezelf oplegt indien je dat al zou doen?*

VVH Er zijn een aantal landen op onze planeet die ik niet mag betreden, anderen die ik weiger te betreden. Mocht dat toch het geval zijn, weet ik dat ik hiervoor een prijs zal moeten betalen, gewoon omdat ik uit een andere 'cultuur' kom.

GB *Maakt 'grenzeloos-zijn' deel uit van jouw eigen persoonlijke utopie?*

VVH Ja! Maar het zal nog wel een goeie 500 à 1000 jaar duren vooraleer zoiets mogelijk wordt, denk ik. Toen 500 jaar geleden Europese ontdekkingsreizigers de toen bekende grenzen durfden oversteken, had dit tot gevolg dat de komende 250 jaar of meer, de andere culturen als slaaf verkocht werden in andere delen van de wereld. Mensen leren langzaam. Het zal dus nog wel een aantal generaties duren eer we elkaar echt accepteren voor wat we zijn, en de ene de andere niet minder of beter vindt. Tot dan blijven we maar hoge hekken optrekken en muren bouwen.

GB *Is een mens die over grenzen kan kijken volgens jou een gelukkiger mens of net niet?*

VVH Het geluk dat een mens die over grenzen heen kan kijken meer heeft tegenover iemand die dat niet kan, is dat hij rijker wordt aan kennis. Die persoon zal meer weten over de 'over-de-grens' liggende landen en volkeren, en zal de waarheid van dichterbij kunnen aanschouwen. De meesten moeten het doen met verhalen uit boeken, TV of andere vormen van media. De echte fysieke kennis ontbreekt. Maar daar steekt geld wel weer een stokje voor. Wie het minder goed heeft wordt meestal de kans om over de grenzen heen te kijken ontnomen. ■

Interview: **Georges Boschloos**

Bunker I

Het grenzeloze memoriaal te Birkenau

Na Ground Zero *te New-York (ter nagedachtenis van de aanslag op 11 september 2001) is Auschwitz de meest bezochte plaats van het 'duistere toerisme' (Dark Tourism). Verleden jaar bezochten meer dan 2 miljoen 'toeristen' de duistere plaats waar meer dan zeventig jaar geleden een genocide heeft plaatsgevonden. Paradoxaal genoeg bezoekt amper, haast nooit, iemand de plaats waar de judeocide in Auschwitz-Birkenau is begonnen:* Bunker *I.*

Een rood huisje ter beschikking, de eerste provisorische gaskamer

Bij de aanvang van de Jodendeportaties naar Auschwitz, start tevens een belangrijke gebeurtenis in de geschiedenis van het overbekende oord: het uitvoeren van selecties. De aangekomen personen worden er onderverdeeld volgens economisch-ideologische maatstaf: zij die niet meer uitgebuit kunnen worden, worden om racistisch-ideologische redenen binnen het uur van aankomst vermoord. Zij die in aanmerking komen om nog slavenarbeid te verrichten, belanden in het concentratiekamp.
Om het moordplan uit te voeren, moet een geschikt oord gevonden worden. *Krematorium* I, dat zich tegen *Stammlager* Auschwitz (I) bevindt, heeft één groot nadeel voor de SS: teveel kampgedetineerden zouden getuigen

© Momentopname documentaire Auschwitz, The Nazis & The 'Final Solution', L. Rees, BBC, 2005

Synthesebeeld van *Bunker* I, het 'rode huisje', een kleine woning van een verdreven Poolse landbouwer.

Het concentratiekamp Auschwitz II-Birkenau bevindt zich nog in een beginstadium (lente 1942) wanneer *Bunker* I haar aandeel in de genocide opeist.

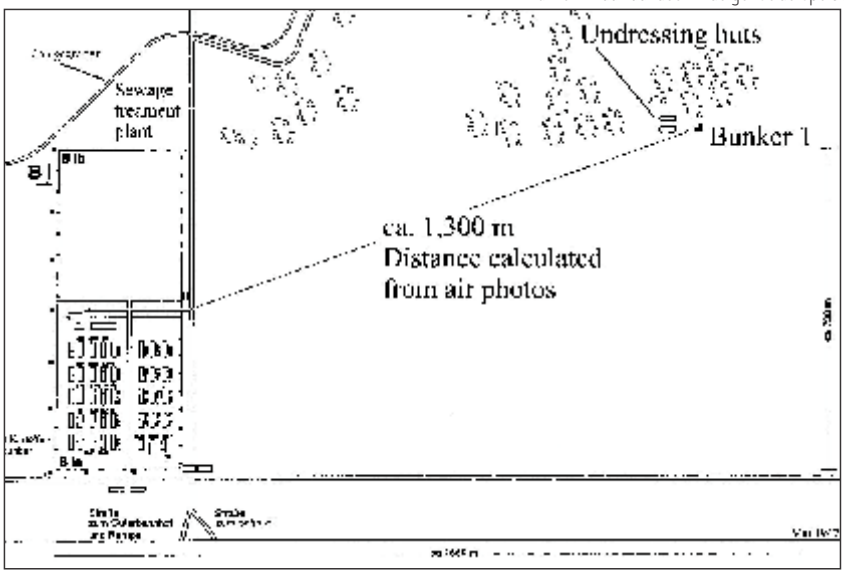

© Alle rechten voorbehouden

worden. Om die reden wordt het rode bakstenen huisje van een onteigende Poolse boer gebruikt. De SS eist het leegstaand huisje op en richt het in als eerste provisorische gaskamer.
Na de ingebruikname van de grote *Krematoriums* in het voorjaar 1943, raakt de uiterst primitieve en inefficiënte *Bunker* I buiten gebruik en wordt het afgebroken.

© Google streetview

De Leśnastraat vormt de scheiding tussen het traditionele Staatsmuseum en het grenzeloze (doch vergeten) oord waar *Bunker* I ooit stond.

Een vergeten memoriaal over de museumgrenzen heen.

"Doe me één genoegen: wanneer je met je klas Birkenau bezoekt, vertrek dan van de *Judenrampe*, loop het heuse concentratiekamp om en ga zonder tussenstop naar *Bunker* I! Dan volg je de laatste mars die de meeste uit België gedeporteerde Joden hebben afgelegd." Dit verzoek kreeg ik van ULB-hoogleraar prof. Maxime Steinberg (1936 - 2010). En hier krijgt een rondleiding betekenis in zijn geheel: de meeste gedeporteerden hebben nooit het wereldberoemde opschrift 'Arbeit macht frei' gezien, de meesten kwamen niet aan in het kamp Birkenau (daar waar de treinsporen thans naar binnen lopen), de meesten hebben nooit de stenen of houten barakken gezien. Kortom: de meeste gedeporteerden hebben niet gezien wat haast elke hedendaagse bezoeker te zien krijgt. In tegendeel zelfs: de doorsnee bezoeker doet haast nooit *Bunker* I (de plaats waar uiteindelijk Auschwitz haar aandeel startte in de genocide) aan.
Vzw *Auschwitz in Gedachtenis* biedt tijdens haar jaarlijkse studiereis naar Auschwitz-Birkenau de deelnemer die Birkenau al bezocht heeft de mogelijkheid een alternatieve rondleiding te volgen. Tijdens het traditionele bezoek, waarbij gidsen van het Staatsmuseum een rondleiding geven, geeft een medewerker van de vzw *Auschwitz in Gedachtenis* de rondleiding '*Bunker* 1 en 2 – De Shoah in Birkenau'. Hierbij wordt in kleine groep en met veel ondersteunend didactisch materiaal het oorspronkelijke verzoek van wijlen professor Steinberg jaarlijks ingewilligd. ■

Johan Puttemans
Pedagogisch coördinator
Vzw Auschwitz in Gedachtenis

Technische informatie betreffende *Bunker* I vindt men terug in de gratis te verkrijgen brochure 'Auschwitz-Birkenau bezoeken' of in het boek 'Auschwitz bezoeken – Gids van het voormalige concentratiekamp en uitroeiingscentrum' (€ 24,95).
Meer informatie en bestelling: info@auschwitz.be
Onlangs verscheen van de hand van de Poolse historicus Igor Bartosik een boek over *Bunker* II, het 'witte huisje'. De Nederlandse vertaling wordt door vzw Auschwitz in Gedachtenis verzorgd en zal weldra verschijnen.

Over grenzen die bewegen doorheen de tijd: Neutraal Moresnet

Tussen 1816 en 1919 bestond er tussen België, Nederland en Duitsland een ministaatje waarvan de naam vandaag door de meesten vergeten is: Neutraal Moresnet. Dit staatje werd in het leven geroepen op de ruïnes van het post-Napoleontische Europa omwille van onoplosbare grensgeschillen en om een bevredigende status quo te bereiken. Een 'voorlopige' situatie die 103 jaar zou duren. De Belgische cultuurhistoricus David van Reybrouck wijdde in 2016 een essay aan dit stukje grond dat de titel Zink *draagt.*

GENESE VAN EEN TERRITORIALE OPLOSSING

Vandaag ligt het voormalige territorium van Neutraal Moresnet op de gemeente Kelmis, bekend onder de naam La Calamine in het Frans. Kelmis was trouwens de hoofdstad van deze territoriale 'oplossing' voor een grensgeschil tussen Pruisen en Nederland. Neutraal Moresnet zag het daglicht op 26 juni 1816 als gevolg van de overeenkomsten van het akkoord van Aken. De reden waarom deze regio problematisch was, was de zinkproductie die hier in de 19e eeuw een piek kende. Dit mineraal was in de omgeving in grote mate aanwezig en veroorzaakte hiermee economische grensgeschillen. De oplossing was iedereen een stuk te geven: Moresnet in Nederland, Pruisisch Moresnet (vandaag Neu-Moresnet genaamd) in Pruisen en een 'neutraal' deel dat aan niemand toebehoorde, wat leidde tot een compromis dat er niet echt een was. Neutraal Moresnet bevond zich op zo'n zeven kilometer ten zuiden van het punt waar Pruisen en Nederland (en vanaf 1830, België – tussen 1815 en 1830 een deel van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden) samenkwamen.

De vorm was driehoekig en dus duidelijk met een lat op een kaart getekend, iets wat we vandaag nog kunnen merken bij de staatgrenzen van verschillende Afrikaanse landen. Het territorium werd fysisch afgebakend met 60 houten grenspalen die in 1868 werden vervangen door stenen exemplaren, 54 van deze kunnen vandaag de dag op hun oorspronkelijke plaats nog teruggevonden worden. Neutraal Moresnet was 3,44 km^2 groot qua oppervlakte wat zijn naam van ministaatje dus helemaal terecht maakte en genoot van het statuut van een condominium. Dit is een "staat van verdeelde soevereiniteit" en in dit geval ging het om de soevereiniteit van Nederland en Pruisen tot 1830 en van België en Pruisen nadien. Pruisen ging op zijn beurt op in het Duitse rijk vanaf 1871.

David Van Reybrouck legt in *Zink* de nadruk op het Europese experiment *avant-la-lettre* dat Neutraal Moresnet was: op deze 'neutrale' en dus gedemilitariseerde plek kwamen de verschillende volken van dit deel van Europa samen. Zo kwamen in de eerste helft van de 19e eeuw regelmatig jonge mannen naar Neutraal Moresnet om er de militaire dienstplicht in Pruisen of België te ontlopen, deze situatie werd echter in de jaren 1840 reeds een halt toegeroepen. De geldende wetten waren er Frans, een relict van de Napoleontische overheersing, en de administratie werd uitgevoerd door Belgen en Duitsers. Er bestond eveneens een nationaliteit die eigen was aan Neutraal Moresnet, zo telde men in 1903 438 'Neutralen'. Eén van de vele talen die er gesproken werd vanaf 1887 was, onder andere, het Esperanto, de kunsttaal die werd ontwikkeld door de Poolse oogarts Ludwik Lejzer Zamenhof en die de hoop had geschapen om de mensen dichter bij elkaar te brengen over de grenzen heen. Na de terugval van de zinkproductie, omstreeks 1885, werd het verder bestaan van de dwergstaat in vraag gesteld en een nieuwe economische impuls was nodig onder de vorm van een casino dat weliswaar een kortstondig bestaan kende, alsook een belangrijke alcoholproductie. Door de mogelijkheid goedkoop alcohol te produceren en te verkopen werd Neutraal Moresnet een soort *tax free* zone *avant-la-lettre*. De regio werd eveneens gekenmerkt door een welig tierende smokkel van goederen zoals lucifers, koffie, thee, tabak, zout en suiker.

GRENZEN GAAN OVER MENSEN

Ondanks de vrede die er in de enclave heerste hadden België noch Duitsland hun plannen definitief opgedoekt om Neutraal Moresnet helemaal te annexeren. Tegen 1900 wilde Duitsland hierover onderhandelen maar stuitte op een vastberaden *njet* van België. Met het binnenvallen van België in augustus 1914, wordt ook Neutraal Moresnet onder de voet gelopen door het Duitse leger. Het gebied wordt door de Duitse bezetter onmiddellijk streng bewaakt om de smokkel tegen te gaan en bovendien te vermijden dat Belgen via Neutraal Moresnet naar Nederland zouden gaan om vervolgens de Belgische troepen te vervoegen die in de Westhoek stand hielden. Vanaf 27 juni 1915 wordt het gebied dan ook geannexeerd door Duitsland en zal pas na de Eerste Wereldoorlog met het Verdrag van Versailles in 1919 aan België integraal overgedragen worden. Hiermee eindigt dan ook het bestaan van de dwergstaat. Samen met het voormalige gebied van Neutraal Moresnet worden ook de zogenaamde Oostkantons op dit moment van Duitsland aan Bel-

© https://www.europeana.eu/portal/fr/rights/rr-f.html

Ansichtkaart met militairen van de vier landen (Nederland, Duitsland, België en Neutraal Moresnet) bij de (symbolische) grens op het hoogste punt van Nederland, te Vaals.

De driehoek Neutraal Moresnet en zijn rechtlijnige grenzen.

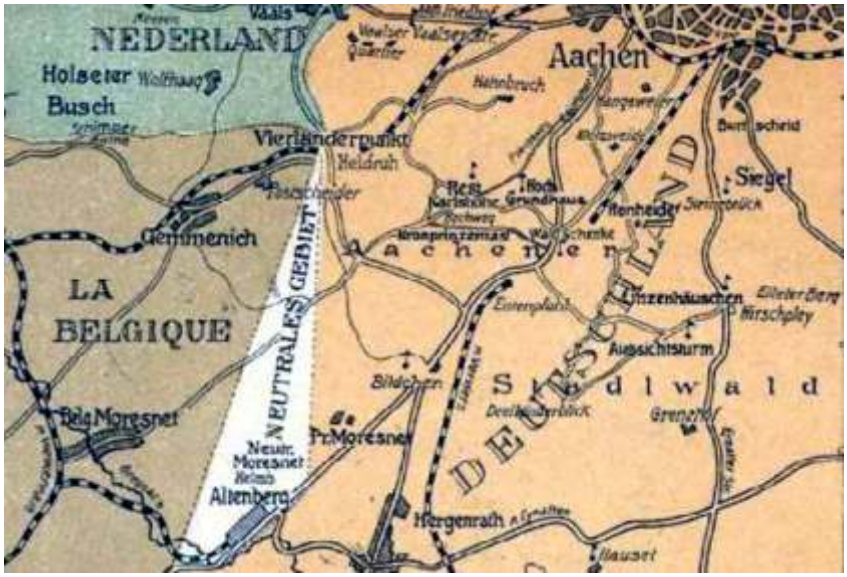

© Alle rechten voorbehouden

gië overgedragen. Centraal in het boek van David Van Reybrouck staat het personage Joseph (Emil) Rixen, dat in 1903 in Neutraal Moresnet geboren is. Hem overkwam een allerminst gewone gebeurtenis, Joseph veranderde in de loop van zijn leven maar liefst vijf keer van nationaliteit zonder ook maar één keer te verhuizen; de grenzen verschoven als het ware vanzelf boven zijn hoofd.

De eerste verschuiving vindt plaats in 1914, wanneer het Duitse leger Neutraal Moresnet en België (beide neutrale Staten) binnenkomt, om de Franse vijand te kunnen aanvallen. Vanaf 1915 moet Joseph zich als Duitser beschouwen, na de annexatie van zijn land. In 1919, komt de tweede nationaliteitsverandering, wanneer het gebied in Belgische handen komt, zoals reeds vermeld. Na twintig jaar van een relatieve rust herhaalt het scenario zich praktisch identiek: de Duitsers (ditmaal in de ban van het naziregime) vallen op 10 mei 1940 België binnen en Kelmis en het geheel van de Oostkantons worden geannexeerd door het *Großdeutsche Reich* van Hitler. De inwoners van de vers ingelijfde gebieden zijn dan ook geacht zich als *Reichsdeutscher* te gedragen. De jonge mannen worden opgeroepen om, na een dienstplicht in het Belgische leger, nu ook voor de *Wehrmacht* te strijden. Deze situatie, die voor gans de Oostkantons van toepassing was, zorgde bij de bevrijding voor heel wat problemen. Na de verdrijving van de bezettingstroepen in 1944, keren de Oostkantons, met inbegrip van Kelmis, weer in Belgische handen. Geheel buiten zijn wil om was Joseph respectievelijk Neutraal, Duitser, Belg, Duitser en Belg in nog geen 50 jaar tijd.

Door het lot van Joseph Rixen uit de doeken te doen, en in algemene zin het lot van de Duitstalige gemeenschap van België, raakt David Van Reybrouck aan twee actuele onderwerpen. Ten eerste, het einde van een bepaalde Europese droom die met de *Brexit*, de terugtrekking van Groot-Brittannië uit de Europese Unie, een flinke knauw heeft gekregen en ten tweede, de terugkeer van de grenzen die een fysieke vorm geven aan de opflakkering van menig nationalisme. ■

Frédéric Crahay
Directeur
Vzw Auschwitz in Gedachtenis

Bibliografie

Philip Dröge, *Moresnet. Opkomst en ondergang van een vergeten buurlandje*, Utrecht, Het Spectrum, 2016, 272 p.

Firmin Paquet, *Le territoire contesté de Moresnet, dit Moresnet neutre. Notes historiques sur son statut, sa législation et son administration*, in : *Bulletin de la Société d'Archéologie et d'Histoire*, nr. 47, 1960, p. 53 – 153.

David Van Reybrouck, *Zink*, Amsterdam, De Bezige Bij, 2016, 63 p.

Online

Fred Dijs, *Het vergeten land van Moresnet*, Nederland, 1990, 48 minuten:
https://www.youtube.com/watch?v=McI1V_3p83Y
Marianne van Exel, Sieger Verhart, *Het vergeten land, Neutraal Moresnet*:
https://isgeschiedenis.nl/longreads/het-vergeten-land-neutraal-moresnet
Erik Sweers, *Neutraal Moresnet: De vergeten ministaat*:
http://www.historien.nl/neutraal-moresnet/
www.grenspalen.nl

...het transitgetto Izbica (Polen) grenzeloos was?

Tijdens de voorbereidingen van de studiereis 'In het Spoor van de Shoah in Polen', stoot ik op het Poolse onnoemelijk klein dorpje Izbica. Uit de literatuur had ik begrepen dat het een belangrijk oord was voor 'Aktion Reinhardt' (de uitroeiing van de Joden in het Generaal-gouvernement, het door de nazi's bezette Polen). Ik wilde weten waar geografisch de grenzen van het getto gesitueerd konden worden. Ik besloot toen een e-mail te sturen naar dr. Robert Kuwałek (1966 – 2014), een ware specialist van de Shoah in Polen. Eén vraag stelde ik hem: "Waar waren de grenzen van het getto van Izbica?" Zijn antwoord was heel kort en duidelijk: "Nergens!" Het hele exclusief joodse dorp was het getto, waarbij de rondom liggende heuvels en de rivier het geheel natuurlijk hermetisch afsloten.

Het natuurlijk reliëf bakent het stadje af.

© Google streetview

In februari 2018 verschijnt van de hand van dr. Steffen Hänschen het boek 'Das Transitghetto Izbica im System des Holocaust'. Het boek betreft een eerste case-study over de doorgangsgetto's in het district Lublin (Oost-Polen) en spitst zich toe op de deportaties uit verschillende landen en regio's naar Izbica. Tevens komen de situatie van Pools-Joodse inwoners, gebeurtenissen en de naoorlogse procedures tegen Duitse daders en Poolse collaborateurs aan bod. Uiteindelijk presenteert het boek ook verschillende biografieën van mensen die naar Izbica werden gedeporteerd. ■

Johan Puttemans
Pedagogisch coördinator
Vzw Auschwitz in Gedachtenis

Jaarlijks organiseert de vzw Auschwitz in Gedachtenis een studiereis naar Polen. Tijdens deze achtdaagse reis worden verschillende voormalige getto's bezocht, net als de moordcentra.
Meer vrijblijvende informatie te verkrijgen bij:

georges.boschloos@auschwitz.be

Op 3 en 4 november 2018 organiseert de vzw Auschwitz in Gedachtenis een internationaal colloquium '*Aktion Reinhardt* en *Aktion Erntefest*' te Brussel.
Meer informatie zal in het voorjaar volgen op onze website.
Inlichtingen en inschrijvingen:

info@auschwitz.be

© Alle rechten voorbehouden

© Alle rechten voorbehouden

© Alle rechten voorbehouden

Boven: Een zicht op het transitgetto Izbica.

Midden: Het station van Izbica waar vele Europese Joden werden heengevoerd.

Onder: Enkel een monument herinnert ons heden nog aan een volledig verdwenen Joods dorp.

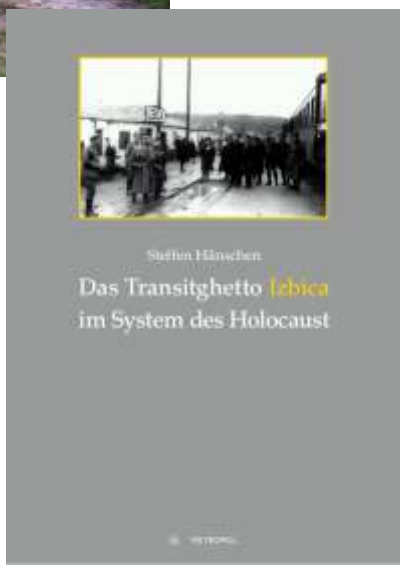

In 2017 en 2018 wordt voor de 75ste maal 'Aktion Reinhardt' herdacht. Naast Polen uit het 'Generaal-gouvernement' werden veel Joden uit andere landen in de getto's en de moordcentra in het bezette Polen vermoord. De overgrote meerderheid van de Joden die eind 1941 nog in het Duitse Rijk woonde, werd in 1942 'naar het Oosten gedeporteerd' om het daaropvolgende jaar vermoord te worden. De nazi's deporteerden in die tijd grote delen van de Joodse bevolking uit Oostenrijk, het Protectoraat van Bohemen en Moravië, Slowakije en uit Luxemburg. Een van de belangrijkste deportatiebestemmingen was het district Lublin in het Generaal-gouvernement, waar de gedeporteerden tot juni 1942 niet onmiddellijk werden vermoord in de vernietigingscentra van Aktion Reinhardt (Bełżec, Sobibór en Treblinka), maar verdeeld werden in zogenaamde transitgetto's. Het dorpje Izbica was het grootste van dit soort getto's waarheen Joden afkomstig uit zes verschillende Europese landen werden gevoerd. In maart 1942, gelijktijdig met de 'herhuisvesting' van Izbica, vinden de deportaties van de gettobevolking naar Sobibór en Bełżec plaats. De laatste geringe groep Joden werd uiteindelijk in april 1943 naar Sobibór gedeporteerd. ■

Dr. Steffen Hänschen
Vertaald uit het Duits: Johan Puttemans

Dr. Steffen Hänschen studeerde Poolse literatuur en is reeds jarenlang betrokken bij het educatieve werk bij de Duitse vzw *Bildungswerk Stanisław Hantz*. Hij is mede-organisator van educatieve Duitstalige herdenkingsreizen.
Voor meer inlichtingen:
https://bildungswerk-ks.de

GRENZEN IN DE WESTELIJKE BALKAN TIJDENS DE EERSTE WERELDOORLOG

Aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog was de situatie op het Balkanschiereiland complex. Tijdens de 19e eeuw werden Servië en Montenegro onafhankelijk van de Turken, terwijl de overige zuidelijke Slaven in de Balkan – Kroaten, Slovenen en Serviërs – onder het gezag van Oostenrijk-Hongarije vielen. Ze zagen zichzelf als de drie 'stammen' van één 'drieledige' (triune) Joegoslavische staat (*Servo-Kroatisch = zuidelijke Slaaf).*

INLEIDING

In 1908 annexeerde Wenen het voormalige Ottomaanse gebied Bosnië en Herzegovina, wat vooral in Servië tot een grote crisis leidde. Tijdens de Balkanoorlogen (1912-1913) bevrijdden Servië en Montenegro grote delen van de Balkan. Die gebieden werden internationaal erkend en bestonden uit Vardar Macedonië, Kosovo en Metohija, en Sandžak (het zogenaamde *Oud-Servië* – gebieden die voorheen deel uitmaakten van de Servische middeleeuwse staat, voor ze door de Turken veroverd werden).
Hoe dan ook volgde Oostenrijk-Hongarije de economische en militaire opmars van Servië met argusogen. Het sterke Servië werd beschouwd als een serieuze bedreiging voor het expansionistische beleid van de dubbelmonarchie (*Drang nach Osten*). Oostenrijk-Hongarije stond bovendien wantrouwig tegenover de Servische invloed onder de Zuid-Slavische bevolking van de dubbelmonarchie en was bang dat hun nationale gevoel alleen maar sterker zou worden. Erger nog, men vreesde dat Servië de Joegoslaven voor zich zou winnen ('*het Piëmonte van de Balkan*').

OORLOG

In 1914 vermoordde de Bosnische Serviër Gavrilo Princip de Oostenrijks-Hongaarse troonopvolger, aartshertog Franz Ferdinand van Oostenrijk. De moord in Sarajevo (Bosnië) sleepte Europa mee in de Eerste Wereldoorlog. Wenen gebruikte de liquidatie namelijk als een lang verhoopt excuus om Servië eens en voor altijd uit te schakelen. Vervolgens verklaarde de Servische regering officieel de oorlog om '*te strijden voor de bevrijding en eenmaking van al onze gevangen broeders, Serviers, Kroaten en Slovenen*'. In het begin was het Servische leger aan de winnende hand, maar in 1915 werd het weggeblazen door de veel sterkere troepen van de centrale mogendheden. De Servische regering, de koning, het leger en de burgers weigerden zich over te geven en trokken zich tijdens de winter van 1915-1916 terug naar het zuiden (met tienduizenden gesneuvelden tot gevolg). Ondertussen gaf Montenegro zich over en verliet koning Nikola I het land, dat snel bezet werd door Oostenrijk-Hongarije.
De Servische gebieden werden ook bezet door de vijand en verdeeld in twee zones: het westelijke gedeelte viel in handen van Oostenrijk-Hongarije, terwijl de Bulgaren het oostelijke deel van het land verdeelden in Moravische en Macedonische gebieden.
Op het eiland Corfu, in de Ionische Zee, werd er een Servische regering in ballingschap samengesteld. Die ondertekende een akkoord met de afgevaardigden van de Zuid-Slaven van de dubbelmonarchie over het doel van hun eenmaking met het koninkrijk

De lijnen die in 1913 de grenzen van het vroegere koninkrijk tekenden.

© Alle rechten voorbehouden

Servië in een nieuwe staat onder het gezag van het Servische vorstenhuis. Het akkoord werd snel ondertekend wegens de Italiaanse belangen aan de oostkust van de Adriatische Zee. De geallieerden (entente) hadden die kustgebieden waar Joegoslaven woonden (Istrië, groot deel van de eilanden, Dalmatië en de stad Rijeka) aan de Italianen beloofd met het geheime Pact van Londen (1915), op voorwaarde dat Italië zou deelnemen aan de oorlog. De Joegoslaven hadden geen keuze: ofwel konden ze deel uitmaken van de toekomstige Slavische staat ofwel werden ze verdeeld tussen Italië, Servië, Oostenrijk en Hongarije. In 1918 versloegen het Servische leger en de Franse troepen de vijand en bevrijdden ze de gebieden van het koninkrijk Servië, Montenegro en het voormalige Oostenrijkse kroonland Vojvodina (met name Banaat, Bačka, Baranja en Srem). Aan het einde van de oorlog stond Servië in het winnende kamp, maar het had wel enorme verliezen geleden. Na de ontbinding van Oostenrijk-Hongarije werd aan het einde van oktober de staat van Slovenen, Kroaten en Serviërs uitgeroepen in het Kroatische Zagreb. De staat bestond voor het grootste deel uit de Joegoslavische gebieden van het voormalige Oostenrijk-Hongarije: de Sloveense gebieden (Gorizia, het hertogdom Krain, Stiermarken en Karinthië), Slavonië, Istrië, Dalmatië, de stad Rijeka, Srem en het voormalige Oostenrijks-Hongaarse condominium Bosnië en Herzegovina. Die voorlopige staat bestond slechts één maand, werd enkel erkend door Servië en de grenzen ervan werden betwist door de omliggende landen.

Na de lange onderhandelingen in Genève over de eenmaking en de indeling van de toekomstige staat besloten zowel Vojvodina als Montenegro om zich te verenigen met Servië. Als resultaat onttroonde het Montenegrijnse parlement zijn koning, Nikola I.
Anarchie en boerenopstanden in de voormalige Oostenrijks-Hongaarse gebieden maakten het een stuk eenvoudiger voor de Italianen, die stonden te popelen om de aan hen beloofde gebieden in te nemen. Met name Istrië, een deel van Dalmatië en de Adriatische eilanden. Die ontwikkelingen zorgden ervoor dat de eenmaking met Servië snel beklonken moest zijn.

HET ONTSTAAN VAN HET KONINKRIJK JOEGOSLAVIË EN ZIJN GRENZEN

Het einde van de Eerste Wereldoorlog zorgde voor heel wat veranderingen in de Balkan. Door de ontbinding van de dubbelmonarchie kon de langverwachte eenmaking van de Zuid-Slavische gebieden een feit worden. Op 1 december 1918 verkondigde prins-regent (later koning) Aleksandar Karađorđević in Belgrado (Servië) de eenmaking van het koninkrijk Servië (plus de voorheen verenigde gebieden Vojvodina en Montenegro) met de staat van Slovenen, Kroaten en Serviërs. Zo ontstond het koninkrijk van Serviërs, Kroaten en Slovenen (koninkrijk Joegoslavië), later bekend onder de naam Joegoslavië. Dat betekende ook het einde van twee staten: Servië en Montenegro. Hun onafhankelijkheid werd opgeofferd voor het hogere doel. Servië slaagde er overigens niet alleen in om alle Zuid-Slaven te verenigen, maar ook om alle Serviërs van de Balkan in één staat samen te brengen. De nieuwe staat was een typisch resultaat van het zogenaamde *Versailles-systeem* en werd internationaal erkend. Het koninkrijk Joegoslavië grensde aan Italië, Oostenrijk, Hongarije, Roemenië, Bulgarije, Griekenland, Albanië en de Adriatische Zee. Al van in het begin was het koninkrijk verwikkeld in territoriale conflicten met haast al zijn buurlanden. De meeste daarvan werden opgelost tijdens de vredesconferentie van Versailles en later tijdens afzonderlijke vredesakkoorden met de staten (1919-1920). Toen de provincie Karinthië na een volksstemming deel ging uitmaken van Oostenrijk, werd de grens definitief vastgelegd. Bulgarije gaf vier strategische militaire regio's op, terwijl Banaat verdeeld werd tussen Roemenië en het koninkrijk Joegoslavië.
Het *Verdrag van Rapallo* (1920) bracht een oplossing voor de conflicten rond de grens met Italië. De Italianen kregen Gorizia, Gradiška, een deel van het hertogdom Krain, Istrië, Zadar en enkele eilanden (ongeveer 10 000 km²). De bevolking bestond uit een half miljoen Slovenen en Kroaten. De stad Rijeka werd uitgeroepen tot *Vrijstaat Fiume*. ■

Milan Kovačević
Vertaald uit het Engels
door *Elan Translate*

Milan Kovačević werd geboren in 1980 in Belgrado, Republiek Servië. Hij behaalt een master in de geschiedenis (wereldgeschiedenis en geschiedenis van de Balkan) aan de Faculteit voor Wijsbegeerte - Universiteit van Belgrado en wint de beurs aan de eerste "*Dresden Summer - International Academy for the Arts*", georganiseerd door de *Staatliche Kunst-sammlungen Dresden* in augustus 2010.

PEDAGOGISCHE TOEPASSING

Deel 1: van het ontstaan van het Duitse keizerrijk tot haar ondergang

NAAM _____

KLAS _____

De pedagogische fiche van dit nummer kan, bij uitbreiding, samen behandeld worden met de rubriek 'Klasreflectie'.

Doelgroep: 3e graad
Vakken: geschiedenis/aardrijkskunde, PAV, MaVo
Voorziene lesuren: minimum 2 lesuren.

Overeenkomstig het artikel over de Balkan, is het bestuderen van de geschiedenis van Duitsland (of beter: de Duitse geschiedenis) heel interessant en verhelderend in geografisch-historisch perspectief.

Duid op de tijdslijn hieronder de belangrijkste gebeurtenissen aan.

1871 — **1918**

Zoek volgende personen op: keizer Wilhelm I, keizer Wilhelm II, Bismarck, Hindenburg en Ludendorff.

Zoek landkaarten op van het Tweede Keizerrijk en de verste expansie die Duitsland behaalt tijdens de Eerste Wereldoorlog.

Opmerkingen leerkracht

SPOREN VAN HERINNERING
is een driemaandelijkse uitgave van
vzw Auschwitz in Gedachtenis
www.auschwitz.be

Elk trimester verschijnt in *SPOREN VAN HERINNERING* een praktische pedagogische toepassing met bijhorende fiche die u in de klas kan gebruiken en verzamelen

De etnische minderheden binnen de Tweede Poolse Republiek

In de drie opeenvolgende klasreflecties zullen we de zeer bewogen geschiedenis van Polen van naderbij bekijken. De rubriek 'klasreflectie,' die dit jaar samen met de rubriek 'vraagstuk' kan behandeld worden, zal de (historisch-)aardrijkskundige achtergrond gebruiken om tot morele vragen te komen. Niettegenstaande dat er een theoretische achtergrond nodig is om het onderwerp te kennen, zal dit luchtig gedaan worden, voornamelijk met verhelderende kaarten en een puntensysteem.

De Poolse Delingen, het voorspel

- 1763 – Het Pools-Litouwse Gemenebest is een vazalstaat onder Russisch bewind. De Poolse koning probeert hervormingen door te voeren…
- 1772 – **Eerste Poolse deling**: grote delen van het Gemenebest worden verdeeld tussen Rusland, Pruisen en Oostenrijk
- 1792 – De Poolse koning creëert een constitutionele monarchie
- 1793 – **Tweede Poolse deling**: Pruisen en Rusland annexeren Pools gebied
- 1794 – Poolse opstand tegen de buitenlandse machten, maar het Russische leger is te sterk
- 1795 – **Derde Poolse deling**: Polen wordt volledig verdeeld en verdwijnt van de Europese kaart…

Het Hertogdom Warschau, een Franse vazalstaat

- De Polen (het stateloze volk bestond uiteraard nog) vechten aan de zijde van Napoleon tegen de Russen.

© ghdi.ghi-dc.org

Op 23 jaar tijd wordt Polen verdeeld onder de machtige buurlanden en zal uiteindelijk van de kaart verdwijnen.

© alchetron.com

De Poolse generaal Dąbrowski vocht aan de zijde van de Fransen tegen Rusland. Het huidige Poolse volkslied draagt ook zijn naam.

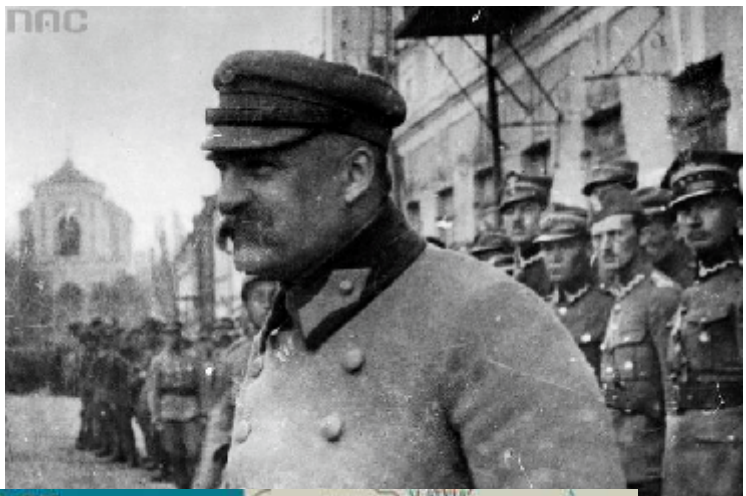

© Nowa Historia - Interia

De Poolse maarschalk Józef Piłsudski roept in 1918 de onafhankelijkheid van de Tweede Poolse Republiek uit.

© USHMM

De Tweede Poolse Republiek.
Etnische minderheden (bijv.: Oekraïners, Wit-Russen, Duitsers en Joden) mochten zich niet assimileren met de 'etnische' Polen.

Het Poolse volkslied verwijst hiernaar:
'Jeszcze Polska nie zginęła, kiedy my żyjemy…' ('Nog is Polen niet verloren, zolang wij leven.')

- 1807 (tot 1813) – Hertogdom Warschau is een Franse vazalstaat dat een kort leven kent; het gaat ten onder samen met Napoleon.

Józef Piłsudski, de vader van de Tweede Poolse Republiek

- 1914 – De Polen strijden met het Duitse keizerrijk tegen de Russen
- 11 november 1918 – de militair en latere staatsman Józef Piłsudski roept de onafhankelijkheid uit van Polen
- 1919 tot 1921 – Pools-Russische oorlog met een grote overwinning voor de Polen te Warschau in augustus 1920
- 1923 – 1926 – zeer onstabiele politieke periode…
- 1926 – Staatsgreep door Piłsudski (Sanacja-periode)

Hij heerste als een verlichte despoot. De Joodse minderheid (ca. 10 %) wil hij laten integreren, maar niet assimileren.

- 1935 – Piłsudski overlijdt
- 1935 tot 1939 – De nationalist Dmowski heerst over Polen. ■

Ethische reflecties:
- (opdracht) Zoek de termen 'etniciteit' en 'nationaliteit' op.
- Wat betekenen deze termen voor jou? Bespreek dit eventueel klassikaal.
- (vakoverschrijdend klasdebat): stelling: 'Er bestaat een verschil tussen etniciteit en nationaliteit binnen de moderne samenleving!'

• 4 partijen: groep voorstanders, groep tegenstanders, moderator en het publiek.

• opdracht: (eventueel huistaak) elke discussiegroep zoekt een aantal argumenten op. Het debat duurt maximum 20 minuten. De moderator leidt het debat! (Bijvoorbeeld: elke groep presenteert alternerend een argument waarop door de andere groep mag gereageerd worden. Eventueel mag het publiek op het einde een aantal vragen stellen.)

Johan Puttemans
Pedagogisch coördinator
Vzw Auschwitz in Gedachtenis

Drie scholen kregen het label "Bakens voor Burgerzin"

© Vzw Auschwitz in Gedachtenis

Mevr. Anne Salien (Lycée Saint-Jacques) en Dhr Thierry De Win (Collège Sacré-Cœur) krijgen de prijs uitgereikt door Dhr Henri Goldberg en Dhr Frédéric Crahay, voorzitter en directeur van de vzw Auschwitz in Gedachtenis.

Mevr. Mia Van de Velden (Stedelijk Lyceum Cadix) krijgt de prijs uitgereikt door Dhr Ruben Plees, afgevaardigde van het kabinet van de Vlaamse Minister van Onderwijs, Mevr. Hilde Crevits, en Dhr Henri Goldberg, voorzitter van de vzw Auschwitz in Gedachtenis.

© Vzw Auschwitz in Gedachtenis

Wij stellen ons meer en meer de vraag hoe wij onze kinderen kunnen 'wapenen' om de wereld beter te begrijpen, om ze te leren kritisch en onafhankelijk te denken, om ze te helpen hoe met elkaar om te gaan in een geest van begrip en respect.

Wij hebben daarom, samen met onze Commissie Onderwijs en Vorming, besloten om elk jaar een label toe te kennen aan scholen die zich extra inzetten om hun leerlingen tolerantie en burgerzin bij te brengen. De drie scholen die als eersten werden gelauwerd zijn het Stedelijk Lyceum Cadix uit Antwerpen, het Collège du Sacré-Cœur uit Ganshoren en het Lycée Saint-Jacques uit Luik.

Op vrijdag 26 januari 2018, vooravond van de herdenking van de bevrijding van Auschwitz, werden de drie scholen uitgenodigd om in bijzijn van de afgevaardigde van het kabinet van de Vlaams Minister voor Onderwijs, Mevrouw Hilde Crevits, van de schepen van Onderwijs van Antwerpen, Dhr Claude Marinower, en van de voorzitter en een aantal leden van de C.O.V., hun erkenning in ontvangst te nemen.

Het uitreiken van de labels gebeurt in het Atelier Marcel Hastir te Brussel. Deze locatie wordt gekozen voor haar historische waarde: het is hier dat de plannen gesmeed werden om het XXste konvooi uit Mechelen naar Auschwitz tegen te houden, ultieme daad van burgerzin.

Wil jij jouw school inschrijven om ook het label te verkrijgen? Contacteer ons voor meer info op:

georges.boschloos@auschwitz.be

Zes fictiefilms en drie documentaires
Ons filmaanbod voor 2018

Voor het vierde jaar op rij organiseert vzw *Auschwitz in Gedachtenis* haar cineclub VERDOKEN BEELDEN met steeds groeiend succes. Waar wij in 2015 vier vertoningen per jaar hielden met een gemiddeld aantal bezoekers van 30 cinefielen, stonden wij vorig jaar op zes vertoningen met een gemiddeld publiek dat verdubbeld was. We hadden zelfs een sold-out met de film GRAVE OF THE FIREFLIES.

Cinema AVENTURE in hartje Brussel ontvangt ons nog steeds graag in hun sympathieke mini-complex, waarvoor wij hen bijzonder dankbaar zijn. De inkom is 6 € per ticket. We krijgen ook elke maand gehoor op Radio Campus van het ULB waar we een aantal vrije plaatsen schenken aan het trouwe publiek. Elke film staat uiteraard in het teken van oorlogen en conflicten, bezetting en bevrijding, daders en slachtoffers, weerstand en collaboratie. Maar ieder jaar kiezen we een bepaald thema als rode draad voor de films die we vertonen. In 2015 was dat *De zoektocht naar Identiteit*, in 2016 ging het over *De Grijze Zone – Misdadiger of Held?* en verleden jaar vertoonden we 6 schitterende fictiefilms waarin *Een Verloren Jeugd* centraal stond. VERDOKEN BEELDEN, editie 2018, draait rond grenzen: *Verboden Grenzen*, *Over Grenzen Heen*, *Gestolen Grenzen* en *Nieuwe Grenzen*. Op de pagina hiernaast, ziet u de programmatie voor het komend jaar.

Dit jaar zijn we ook terug met onze CYCLUS VAN DOCUMENTAIRES. We stellen u hier drie non-fictie films voor waarbij de regisseur wordt uitgenodigd voor een ontmoeting na de vertoning. Deze projecties zijn gratis maar reserveren is aangeraden. Hieronder ziet u de data en titels van de drie documentaires die dit jaar vertoond zullen worden. ■

Georges Boschloos

JE REVIENDRAI
Jean Barat

Zysman Wenig wordt op 28-jarige leeftijd gedeporteerd naar Auschwitz. Hij vertelt over zijn jarenlange opsluiting en over de Dodenmarsen.

LA PASSEUSE DES AUBRAIS
Michaël Prazan

Bernard Prazan wordt als ondergedoken kind naar een veilige plek gebracht door iemand die hem eerst wilde uitleveren aan de Gestapo.

OVER-LEVEN IN AUSCHWITZ
Stéphanie Perrin &
Sarah Timperman

Getuigen vertellen over het (over)leven in de hel van Auschwitz. (Archieven van de Stichting Auschwitz)

Waar?
Cinema AVENTURE
Kleerkopersstraat 57
(Centrumgalerij)
1000 - Brussel
Metro: BEURS of DE BROUCKERE
Trein: CENTRAAL Station

Iedere vertoning begint om 19u30
Prijs van de tickets voor de
Filmclub = 6 € (geen reservatie)
Inkom voor de Cyclus van
Documentaires is gratis
Reserveren via
georges.boschloos@auschwitz.be

POWIDOKI
Andrzej Wajda

Een avant-gardistisch kunstenaar leeft buiten de socialistische realiteit en komt in botsing met het Stalinistisch régime.

J.S.A.
Chan-Wook Park

De film schetst de banden tussen een sergeant en zijn ondergeschikte uit Zuid-Korea en twee soldaten uit het Noorden.

BRIDGE OF SPIES
Steven Spielberg

In hartje koude oorlog neemt een advocaat de beslissing een Sovjet-spion te verdedigen die sinds jaren in de VS woont.

RABBIT PROOF FENCE
Phillip Noyce

De jaren 1930. Aboriginal meisjes worden in kampen opgevoed om de Blanken beter te dienen.

AJAMI
Scandar Copli
Yaron Shani

Vijf vervlochten verhalen die zich afspelen in de Joodse, Katholieke en Moslimwijken van Jaffa en Tel Aviv.

TURTLES CAN FLY
Bahman Ghobadi

Een dertienjarige jongen installeert satellieten maar organiseert ook de verkoop van onontplofte mijnen in Irak.

DE KELDERS VAN DE GESTAPO

ERKENNING EN BEWARING

De nieuwe nederlandstalige uitgave
van de vzw Auschwitz in Gedachtenis

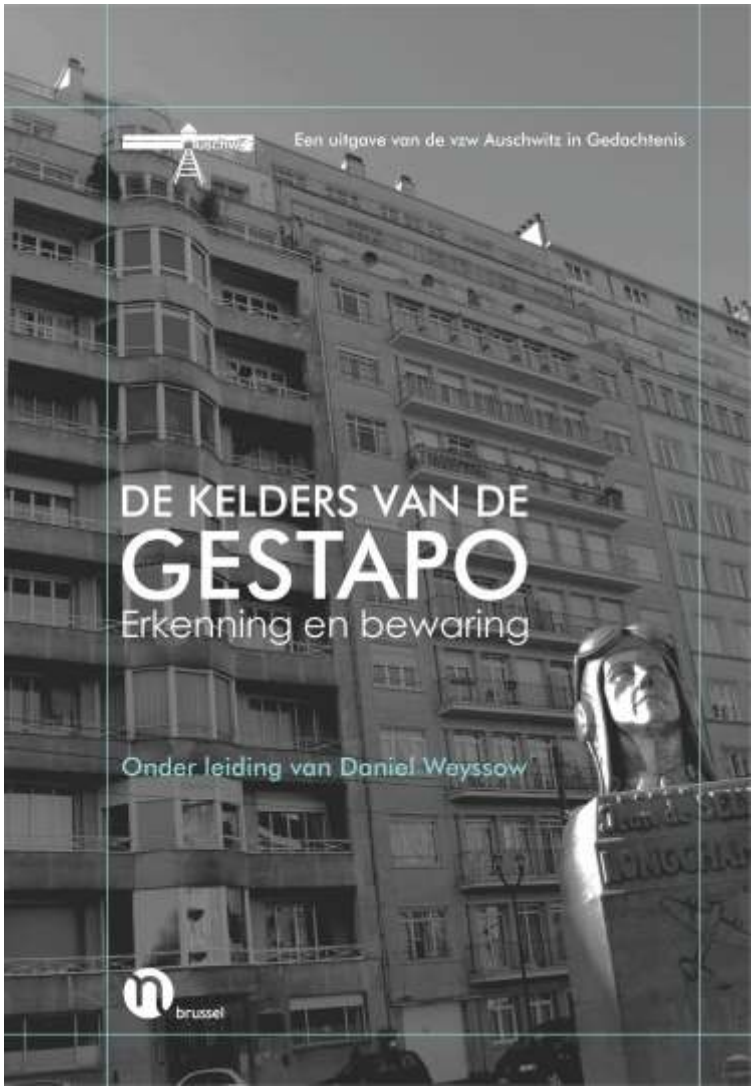

© Vzw Auschwitz in Gedachtenis

De gebouwen op de nummers 453, 347 en 510 op de Louizalaan te Brussel, één van de mooiste lanen van de hoofdstad, werden tijdens de Tweede Wereldoorlog door de bezetter opgevorderd om er de Gestapo in te huisvesten. Tot op de dag van vandaag getuigen de muren van de kelders in deze gebouwen van de plekken van foltering die ze geworden waren. Inscripties en tekeningen geven de wanhoop weer die de gevangenen van deze oorden hebben beleefd. Tot op de dag van vandaag hebben deze plekken echter van weinig erkenning genoten, hoewel een klassering door het Brusselse Parlement op 14 januari 2016 gestemd werd. Dit boek, dat zowel getuigen als deskundigen aan het woord laat, dient twee doelen:
Politieke en publieke verantwoordelijken bewust maken dat deze oorden, naast een patrimoniale waarde, ook een unieke gedenkwaarde hebben.
Aan de lezer een nauwkeurige en wetenschappelijke studie bieden van deze plekken, alsook van gelijkaardige plaatsen zoals Breendonk, Keulen, Krakau, Fresnes en Romainville.

Onder leiding van Daniel Weyssow, Brussel; *Vzw Auschwitz in Gedachtenis*, 2018
Prijs: € 20
Bestelling: info@auschwitz.be

CONTACTGEGEVENS

vzw Auschwitz in Gedachtenis
Stichting Auschwitz
Wolstraat 17/Bus 50 - 1000 Brussel

Tel.: 02/5127998
Fax: 02/5125884

info@auschwitz.be
www.auschwitz.be

Met steun van:

Loterie Nationale
Politie Oost-Vlaanderen
Nationale Bank

Eindredactie: Henri Goldberg
Hoofdredactie: Frédéric Crahay, Johan Puttemans
Redactiesecretaris: Georges Boschloos
Redactiecomité: Dirk Lagast, Marjan Verplancke, Dimitri Roden, Yves Monin, Jean Cardoen
Graficus: Georges Boschloos
Drukker: EVM Print